

Zajęcia dydaktyczne w rezerwacie „Las Murckowski”

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – edukacja i upowszechnianie wiedzy o przyrodzie

■ AGATA KLOCZKOWSKA, AGNIESZKA WOWER (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Działalność edukacyjna Centrum prowadzona jest od początku istnienia jednostki. Uczestnikom naszych zajęć chcemy pokazać piękno, zróżnicowanie i wyjątkowość przyrody naszego regionu. Wspólnie poznajemy przyrodniczo cenne miejsca w naszym województwie oraz przyrodę najbliższej okolicy szkoły czy przedszkola. Umożliwiamy uczestnikom zajęć edukacyjnych bezpośredni kontakt z przyrodą. Naszym celem jest również popularyzowanie idei ochrony przyrody i kształtowanie właściwych wobec niej postaw.

Działalność edukacyjna Centrum jest zróżnicowana i obejmuje m.in. realizację programów i projektów edukacyjnych, organizację konkursów, prowadzenie baz danych, gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych oraz opracowywanie stron internetowych.

Oferta edukacyjna Centrum jest bezpłatna i skierowana do wszystkich grup wiekowych dzieci i młodzieży oraz nauczycieli i edukatorów przyrodniczych z terenu województwa śląskiego.

PROGRAMY EDUKACYJNE

■ Przyroda wokół Nas

Projekt edukacyjny realizowany od 1995 roku, uzupełniający treści programów szkolnych i przedszkolnych o regionalne zagadnienia z zakresu przyrody, ekologii, geografii i ochrony przyrody. Zajęcia prowadzone są w formie prelekcji lub warsztatów odbywających się na terenie placówek oświatowych oraz zajęć terenowych w miejscach o szczególnych walorach przyrodniczych lub w najbliższym przyrodniczym otoczeniu szkoły.

Celem działań edukacyjnych jest popularyzowanie idei ochrony przyrody, ukazanie zróżnicowania przyrodniczego naszego regionu, poznawanie miejsc przyrodniczo cennych oraz umożliwienie bezpośredniego kontaktu z przyrodą.

Do 2017 roku w ramach programu zrealizowano 433 warsztaty terenowe dla 10500 uczniów i nauczycieli oraz 475 prelekcji dla 14099 uczniów i nauczycieli.

■ Przyroda Ahoj!

Projekt edukacyjny skierowany do harcerzy drużyn wodnych, realizowany w latach 1996-1999, głównie nad Zbiornikiem Goczałkowickim. W ramach programu przeprowadzono 5 terenowych biegów przyrodniczych dla 636 harcerzy oraz 7 prelekcji i wykładów (kominki) dla 119 uczestników.

■ Żubry potrzebują Indian

Projekt edukacyjny realizowany w latach 1996-2006, w ramach którego odbyło się:

- 10 edycji konkursu i 10 wystaw pokonkursowych (opis w części dotyczącej konkursów),
- 10 turnusów warsztatów artystyczno-przyrodniczych „Żubry potrzebują Indian”, w których uczestniczyło ponad 100 laureatów konkursu,
- 21 wycieczek artystyczno-przyrodniczych „Autoportret z Przyrodą” dla 97 laureatów i uczestników konkursu „Żubry potrzebują Indian”,
- wydano wkładkę poświęconą warsztatom w numerze 10/1997 kwartalnika „Przyroda Górnego Śląska”,
- wydano katalog (w roku 2006), będący dokumentacją i podsumowaniem projektu.

■ Natura 2000 – Europejska Sieć Ekologiczna

W celu rozpowszechnienia wiedzy o ochronie przyrody w Unii Europejskiej w latach 2003-2004 zorganizowano warsztaty dla nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych pt. „Natura 2000 – Europejska Sieć Ekologiczna”. W 5 sesjach warsztatowych uczestniczyło 168 nauczycieli z województwa śląskiego.

■ Ptaki drapieżne

We współpracy z Komitetem Ochrony Orłów w latach 2003-2004 zrealizowano warsztaty dla nauczycieli szkół podstawowych pt. „Metody aktywizacji przyrodniczej w edukacji szkolnej” w oparciu o pakiet edukacyjny „Ptaki drapieżne” opracowany przez Komitet Ochrony Orłów. W 26 bezpłatnych sesjach warsztatowych uczestniczyło 699 nauczycieli z województwa śląskiego.

■ Monitoring rozmieszczenia i liczebności chomika europejskiego na terenie województwa śląskiego

Program o charakterze badawczo-edukacyjnym, realizowany w latach 2006-2013. Zajęcia edukacyjne, prowadzone w formie prelekcji dla uczniów wszystkich typów szkół, przybliżały wygląd i biologię chomików europejskich oraz walory przyrodnicze terenów rolnych, ich zagrożenia i możliwości ochrony. Jednocześnie drogą ankietową Centrum pozyskiwało dane o obserwacjach chomików i ich nor w terenie, m.in. od nauczycieli i uczniów, a także właścicieli ogródków działkowych. Wszystkie uzyskane informacje wprowadzone zostały do baz danych Centrum, przyczyniając się do lepszego poznania aktualnego rozmieszczenia stanowisk chomika europejskiego w województwie śląskim.

Inwentaryzacja ścieżki przyrodniczej „Las Dąbrowa”

Obserwacje ornitologiczne w rezerwacie „Łęczczok”

■ Zbiorniki w nieckach osiadania – szkody górnicze dobre czy złe dla przyrody?

Warsztaty zrealizowane w 2009 roku na terenie zbiornika antropogenicznego „Wesoła Fala” w Katowicach oraz zbiornika po rekultywacji i zabiegach zagospodarowania leśnego – „Świniarnia” w Mysłowicach. Celem zajęć było uświadomienie uczniom wieloaspektowego wpływu przemysłu wydobywczego na środowisko przyrodnicze i jego znaczenia dla kształtowania się różnorodności biologicznej i siedliskowej na terenach zdegradowanych. Zajęcia prowadzone były przez geobotanika dr Edytę Sierkę i zoologa dr Wojciecha Sierkę. Zrealizowano 8 warsztatów dla 170 uczniów.

■ Wstężyk – kolorowy dowód ewolucji

Program edukacyjno-badawczy realizowany w latach 2012-2013, adresowany do uczniów wszystkich

typów szkół. Celem programu było przybliżenie wybranych zagadnień z dziedziny ekologii, genetyki, ewolucjonizmu i malakologii, zapoznanie z metodyką prowadzenia obserwacji przyrodniczych oraz zebranie danych o zmienności wzorów muszli wstężyków na terenie województwa śląskiego. W ramach programu odbywały się prelekcje i zajęcia terenowe. Wyniki, wpisywane na kartach obserwacji, gromadzone były w bazie danych Centrum.

■ **Ważki – owady wody i powietrza – monitorowanie siedlisk wodno-błotnych**

Warsztaty terenowe dla nauczycieli i edukatorów przyrodniczych zrealizowane w 2016 roku, podczas których uczestnicy zapoznali się z ważkami – owadami zasiedlającymi różne siedliska wodno-błotne oraz możliwościami wykorzystywania tej grupy zwierząt do monitoringu przyrodniczego. W warsztatach uczestniczyło kilkunastu nauczycieli.

■ **Inne działania edukacyjne**

Centrum realizuje również działania edukacyjne we współpracy z innymi instytucjami i organizacjami oraz bierze aktywny udział w wydarzeniach przez nie organizowanych. W ciągu 25 lat były to m.in. Zimowe Ptakolice i Europejskie Dni Ptaków – akcje organizowane przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków oraz Noc Biologów i Fascynujący Świat Roślin – akcje organizowane przez Uniwersytet Śląski, czy też wycieczki przyrodnicze w ramach Klubu Przyjaciół Okolicy Miasta Ogrodów w Katowicach.

Pracownicy Centrum prowadzili liczne wykłady, w których uczestniczyli m.in. słuchacze Podyplomowego Studium Ochrony Przyrody im. Stefana Myczkowskiego na Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie (w latach 2010-2015), urzędnicy – uczestnicy Akademii Zrównoważonego Rozwoju, słuchacze Klub Myśli Ekologicznej, pracownicy PTTK i inni.

Łącznie, w ramach programów edukacyjnych zorganizowano 468 warsztatów terenowych dla 11573 osób i 559 wykładów dla 16639 osób.

KONKURSY PRZYRODNICZE

■ **Żubry potrzebują Indian**

Konkurs przyrodniczo-artystyczny skierowany do uczniów, którego celem było kształtowanie wrażliwości i wyobraźni przyrodniczej uczestników, przejawiającej się w różnych formach twórczości artystycznej. Konkurs realizowano 10-krotnie w latach 1996-2006 (w roku 2005 konkurs się nie odbył). Uczestniczyło w nim ponad 2650 uczniów z 400 szkół, nadsyłając blisko 4000 prac plastycznych, literackich, fotograficznych

Zajęcia dydaktyczne w rezerwacie „Ochojec”

Zajęcia o wstężyku

i naukowo-badawczych. Począwszy od roku 2002, każda edycja konkursu posiadała odrębny temat (nawiązujący do aktualnych problemów ochrony przyrody), który stanowił kanwę twórczych wypowiedzi uczestników. Laureaci brali udział w warsztatach „Żubry potrzebują Indian” i wycieczkach przyrodniczo-artystycznych „Autoportret z Przyrody”, prowadzonych przez artystę – plastykę Marianę Mendrka. Najlepsze prace konkursowe oraz warsztatowe prezentowano na 10 wystawach w Pałacu Młodzieży w Katowicach. W 2006 roku wydano katalog dokumentujący i podsumowujący konkurs.

■ **Rok 2001 – Międzynarodowy Rok Nietoperzy**

Konkurs na najlepszy plakat propagujący ochronę nietoperzy, odbył się w 2001 roku. W konkursie wzięło udział 36 szkół podstawowych oraz 31 gimnazjów, nadesłano 361 prac. Nagrodzono 100 uczestników oraz 66 nauczycieli – organizatorów konkursu na terenie poszczególnych szkół. Trzy prace zostały wydrukowane w formie plakatu, a trzy kolejne zaprezentowano w kwartalniku „Przyroda Górnego Śląska”. Prace wszystkich (100) laureatów konkursu zaprezentowano na wystawie pokonkursowej w Pałacu Młodzieży w Katowicach, w którym uczestniczyło około 160 osób.

■ **Rok 2002 – Międzynarodowy Rok Gór**

Konkurs realizowany od marca 2002 do stycznia 2003 roku, którego przedmiotem była organizacja najciekawszych, szkolnych obchodów „Międzynarodowego Roku Gór”. W konkursie wzięło udział 18 szkół podstawowych oraz 13 gimnazjów. Sesją posterową laureatów konkursu, połączona z uroczystym wręczeniem nagród, w której uczestniczyło około 60 osób, odbyła się w styczniu 2003 roku w szkole podstawowej w Mysłowicach.

■ **Rok 2010 – Międzynarodowy Rok Różnorodności Biologicznej**

Konkurs realizowany w 2010 roku, którego przedmiotem była organizacja najciekawszych, szkolnych obchodów Międzynarodowego Roku Różnorodności Biologicznej. W konkursie wzięły udział 44 szkoły. Uroczyste rozdanie nagród wraz z prezentacją najlepszych prac laureatów odbyło się w październiku w Zespole Szkół Katolickich nr 1 w Katowicach. Zakup nagród sfinansowano ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach oraz środków własnych Centrum.

Łącznie, zorganizowano 13 konkursów, w których uczestniczyło ponad 2734 uczniów oraz 11 wystaw, w których wzięło udział 860 laureatów.

Do roku 2017 przeprowadzono łącznie ponad 1000 działań edukacyjnych, w tym 468 warsztatów tereno-

Zajęcia dydaktyczne w lesie

wych, 559 prelekcji i wykładów, 13 konkursów i 11 wystaw. Uczestniczyło w nich ponad 31000 osób, głównie młodzież szkolna. Działalność dydaktyczna Centrum i jego pracowników była wielokrotnie wyróżniana nagrodami Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach.

■ **Udział w jury konkursów**

Pracownicy Centrum brali udział jako jurorzy w konkursach organizowanych przez inne instytucje lub organizacje, m.in. przez Pałac Młodzieży w Katowicach („Ogólnopolski Konkurs Ekologiczny”, „Zbiórka dla Burka”, „Przyroda Górnego Śląska”), Wydział Terenów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego („Zadbajmy o wodę na wsi”), Oddział Górnośląski PIG w Sosnowcu (konkurs geologiczny), Okręg Górnośląski Związku Polskich Fotografików Przyrody w Katowicach (konkurs fotograficzny).

BAZA OŚRODKÓW I ŚCIEŻEK EDUKACYJNYCH

Kompleksowa baza danych o wszystkich ośrodkach edukacji ekologicznej oraz ścieżkach przyrodniczych w województwie śląskim powstała w 2009 roku i jest regularnie aktualizowana w oparciu o dane publikowane oraz zbierane za pomocą ankiet, a w przypadku ścieżek także inwentaryzacji terenowej. Obecnie baza liczy 39 ośrodków i 290 ścieżek. W przypadku ośrodków zawiera informacje na temat: lokalizacji, dostępności bazy noclegowej, wyposażenia oraz ich dostępności dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. W przypadku ścieżek gromadzone są informacje na temat: lokalizacji, sposobu oznakowania, roku utworzenia, stanu zachowania, możliwości zwiedzania z przewodnikiem, dostępności dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, długości, liczbie i temacie przystanków, zagadnień omawianych na ścieżce, dodatkowej infrastruktury (ławki ze stolikami, tablice informacyjne, kładki, wieże widokowe itp.) oraz publikacji źródłowych (przewodniki, foldery).

Zajęcia dydaktyczne w Goczałkowicach

Fot. A. Kloczkowska

Fot. J. B. Parusel

Fot. A. Kloczkowska

Fot. J. B. Parusel

Baza dostępna jest online w portalu „Śląskie. Przyroda!” (www.przyroda.katowice.pl). Dane przestrzenne – lokalizacja ośrodków i ścieżek (wraz z przystankami) na podkładach mapowych – dostępne są w Geoportalu Województwa Śląskiego – ORSIP, w Module „Przyroda”, w katalogu „Turystyka i edukacja przyrodnicza” (www.orsip.pl/uslugi/przyroda).

BIBLIOTEKAZKA EDUKACYJNA

Dział zbiorów wydzielony w bibliotece fachowej Centrum na potrzeby przyrodniczych zajęć dydaktycznych, adresowany do nauczycieli, edukatorów i animatorów. Biblioteczka zawiera m.in. scenariusze zajęć

„Autoportret z Przyrody”. Rys. A. Bąk (2001)

■ Biblioteka online – Katalog zbiorów [biblioteka.cdpgs.katowice.pl]. Zbiory biblioteki fachowej Centrum są katalogowane i indeksowane w elektronicznym systemie bibliotecznym MAK. Katalog został udostępniony w Internecie w 2009 roku, na stronie: biblioteka.cdpgs.katowice.pl Wyszukane pozycje można wypożyczyć.

■ Biblioteka online – Zbiory cyfrowe [www.sbc.org.pl/libra]. Zbiory cyfrowe biblioteki Centrum udostępniane są stopniowo od 2009 roku w dwóch kolekcjach tematycznych w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej (www.sbc.org.pl/dlibra), tj. kolekcji „Biblioteka Centrum Dzie-

„Autoportret z Przyrody”. Rys. N. Szczepaniak (2003)

„Autoportret z Przyrody”. Rys. P. Nowak (2003)

edukacyjnych/lekcyjnych, przewodniki (ścieżki przyrodnicze/rowerowe itp.), klucze do oznaczania roślin/zwierząt/grzybów, atlasy, leksykony, płyty CD/DVD. Zbiory można przeglądać i wypożyczać na miejscu w bibliotece Centrum lub online na stronie: biblioteka.cdpgs.katowice.pl

PRZYRODA I CENTRUM W INTERNECIE

Informacje o przyrodzie – jej zasobach, ochronie i zagrożeniach zamieszczane są na stronach internetowych i w mediach społecznościowych prowadzonych przez Centrum.

■ Strona domowa Centrum i BIP [www.cdpgs.katowice.pl; bip-slaskie.pl/cdpgs]. Strona domowa Centrum (www.cdpgs.katowice.pl), opublikowana w 1997 roku, prezentuje bieżącą działalność Centrum oraz informacje archiwalne. Liczba użytkowników (mających co najmniej jedną sesję) w 2017 roku wg Google Analytics – 5100. W 2003 roku utworzono oddzielny Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) pod adresem: <http://bip-slaskie.pl/cdpgs>.

Warsztaty artystyczno-przyrodnicze „Żubry potrzebują Indian” (1996-2006)

■ Serwis internetowy Śląskie.Przyroda! [przyroda.katowice.pl]. Internetowy serwis przyrodniczy popularyzujący walory przyrodnicze naszego regionu oraz ideę ochrony przyrody, utworzony w 2002 roku, pod adresem: <http://przyroda.katowice.pl> Główne działy serwisu: przyroda nieożywiona, przyroda ożywiona, ochrona przyrody, badania i edukacja, człowiek i przyroda, miasta i regiony. Aktualne wydarzenia prezentowane są w Kalendarzu wydarzeń oraz bloku Aktualności. Liczba użytkowników (mających co najmniej jedną sesję) w 2017 roku wg Google Analytics – 27619.

■ ORSIP Przyroda [www.orsip.pl/uslugi/przyroda]. Dane przyrodnicze wektorowe (GIS-owe) Centrum publikowane są w Geoportalu Województwa Śląskiego – ORSIP, w Module „Przyroda” (www.orsip.pl/uslugi/przyroda). Udostępniono dotąd dane dotyczące zasobów przyrody ożywionej i nieożywionej, badań i ochrony przyrody, użytkowania przyrody oraz turystyki i edukacji przyrodniczej.

dzictwa Przyrody Górnego Śląska” oraz kolekcji „Natura Silesiae”. Kolekcja „Biblioteka Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska” prezentuje wyłącznie zdigitalizowane wydawnictwa Centrum i liczy obecnie blisko 80% wszystkich wydawnictw Centrum. Kolekcja „Natura Silesiae”, której Centrum jest koordynatorem, dokumentuje dzieje śląskiego przyrodoznawstwa, bogactwo i przeobrażenia środowiska przyrodniczego oraz działalność ochronną i edukacyjną. Kolekcja docelowo prezentować ma cyfrowe kopie różnorodnych materiałów związanych ze śląską przyrodą (książek, czasopism, prac naukowych, pomocy dydaktycznych, druków ulotnych, fotografii, zbiorów muzealnych itp.). W ramach kolekcji wydzielono 11 podkolekcji. Liczba publikacji w kolekcji wynosi obecnie ponad 100.

■ Media społecznościowe [www.facebook.com/cdpgs; www.facebook.com/edukacjaprzyrodnicza]. W 2016 roku Centrum utworzyło dwa profile tematyczne w serwisie społecznościowym Facebook. Profil „Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska” ▶

(www.facebook.com/cdpgs) prezentuje treści dotyczące przyrody województwa śląskiego oraz działalności Centrum. Profil „Śląskie - Edukacja Przyrodnicza” (www.facebook.com/edukacja przyrodnicza) poświęcony jest edukacji przyrodniczej, a adresowany jest zwłaszcza do edukatorów i animatorów, w tym nauczycieli oraz rodziców. W 2017 roku profil „Centrum” polubiły i obserwowały w sumie 153 osoby, a profil „Edukacja” 63 osoby.

INFORMACJA O ŚRODOWISKU

Bardziej specjalistyczne dane przekazywane są zainteresowanym w ramach udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie oraz w trakcie konsultacji bibliograficznych i naukowych. Centrum udostępnia informację o środowisku na podstawie ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2016, poz. 353) oraz ustawy z dnia 25 lutego 2016 roku o ponownym wykorzystywaniu

informacji sektora publicznego (Dz. U. 2016, poz. 352). Informacje udostępniane są w trybie wnioskowym oraz szybkim (informacje mailowe, ustne i telefoniczne, nie wymagające wyszukiwania). W latach 2010-2017 rozpatrzone 120 wniosków o udostępnienie, bądź ponowne wykorzystanie informacji o środowisku. W 2015 roku

Centrum rozpoczęło publikację kart z zakresu informacji o środowisku w serwisie Ekoportal (www.ekoportal.gov.pl), prowadzonym przez Ministerstwo Środowiska. W sumie opublikowano dotąd 81 kart.

Ważnym źródłem informacji o przyrodzie są również wydawnictwa Centrum. ◆

Wycieczka artystyczno-przyrodnicza w Beskidzie Śląskim

Z archiwum Centrum

Działalność wydawnicza Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017)

■ AGNIESZKA WOWER, MARTA DUDA (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Centrum rozpoczęło działalność wydawniczą w roku 1995. Obecnie jest wydawcą pięciu tytułów publikacji ciągłych (czasopisma i wydawnictwa seryjne), publikacji zwartych (książki, broszury) i elektronicznych (płyty DVD) oraz plakatów. Poniżej je scharakteryzowano.

Wydawnictwa ciągłe (czasopisma i wydawnictwa seryjne)

Przyroda Górnego Śląska to ilustrowany kwartalnik popularno-naukowy, ukazujący się od 1995 roku. Czasopismo przeznaczone jest do publikacji oryginalnych prac, krótkich komunikatów i artykułów przeglądowych o przyrodzie Górnego Śląska – jej bogactwie i różnorodności, stratach, zagrożeniach, ochronie i kształtowaniu, strukturze i funkcjonowaniu, a także o jej badaczach, miłośnikach i nauczycielach oraz po-

stawach człowieka wobec przyrody. Nakład – 2000 egz. Dotychczas wydano 90 numerów.

Natura Silesiae Superioris to rocznik naukowy, ukazujący się od 1997 roku. Czasopismo przeznaczone jest do publikacji wyników badań oraz studiów przyrody żywej i nieożywionej Górnego Śląska, dokumentujących jej bogactwo i różnorodność, straty, zmiany i zagrożenia oraz strukturę i funkcjonowanie w aspekcie jej ochrony i kształtowania. Nakład – 120 egz. Dotychczas wydano 13 tomów i jeden suplement.

Materiały Opracowania to naukowe wydawnictwo seryjne, ukazujące się od 1998 roku. Nakład – 150 egz. Dotychczas w ramach serii opublikowano 11 tomów.

Raporty Opinie to naukowe wydawnictwo seryjne, ukazujące się od 1996 roku. Nakład – 200

egz. Dotychczas w ramach serii opublikowano 11 tomów.

Śląska Biblioteczka Przyrodnicza to popularno-naukowe wydawnictwo seryjne. W roku 1996 ukazał się pierwszy – i jak dotąd jedyny – tom z tej planowanej serii, zatytułowany „Żubry pszczyńskie”.

Wydawnictwa zwarte i pozostałe

W latach 2001-2017 wydano 20 tomów wydawnictw zwartych oraz 2 wydawnictwa multimedialne i 4 plakaty.

Ich charakterystykę zamieszczono na stronach internetowych:

<http://www.cdpgs.katowice.pl/wydawnictwa/wydawnictwa-zwarte>,

<http://www.cdpgs.katowice.pl/wydawnictwa/wydawnictwa-elektroniczne>. ◆

